

La VETLLA

de

DONYA XABELA

Per PERE CALDERS

DONYA XABELA, un matí, tornant del mercat carregada amb la compra, va caure de l'òmnibus i es produí ferides de tanta gravetat que va morir al cap de poca estona. Ja tenia molts anys i el seu cos encogit, ressec, va quedar exposat a la curiositat pública fins que una ambulància el recollí per a portar-lo a l'Hospital Juárez.

Allí acudiren el seu fill i la seva nora, la Marga, la qual, en veure el cadàver i tenir l'evidència de la mort, experimentà una inefable sensació d'alleujament. Les dues dones no tan sols no s'havien avingut mai, sinó que s'odiaven amb tota la força que en casos així proporciona un curt enteniment. Des de la seva boda la Marga no s'havia sentit mai del tot mestressa de casa seva, i vet aquí que aleshores, en virtut d'un inesperat tombant de la sort, desapareixia una nosa que semblava definitivament encastada en la seva habitud. Plorà, doncs, d'alegria i d'agraïment i aprofità les llàgrimes per a fingir condolença. Va prémer el braç del seu marit, a qui la pena havia deixat sense esma, i prengué la iniciativa de les diligències que es feien necessàries.

Preguntà a un metge si ja es podien emportar la difunta, per a vetllar-la a casa seva com era degut, i quan li contestaren negativament — perquè calia procedir al tràmit legal de l'autòpsia — la Marga tingué un sobressalt.

— Que no és ben morta? Que es pot fer alguna cosa, encara?

Tot afirmant la fatalitat, el metge va tranquil·litzar-la. Tornaren, doncs, a casa seva i a l'home va entrar-li de seguida la rara pruija de construir un cadafal. Ell era fuster, i vivien i treballaven en la planta

baixa d'un edifici de veïnat, en el barri de Santa Maria.

Quan els veïns van assabentar-se que donya Xabela havia mort atropellada, començaren a desfilar silenciosament o parlant en veu baixa. Gairebé tots ells preguntaven si no portarien donya Xabela, si no la vetllarien a casa. I la Marga contestava invariablement:

— Es clar que sí! Nosaltres som decentes. Es la mare de l'Apol·linar...

L'Apol·linar, el fuster, semblava no adonar-se de res i muntava el seu cadafal com si estés sota la llum d'una inspiració. Va treure uns cobrellits i unes cortines, un xal de la seva dona, uns gerros d'Oaxaca, una gran estampa de Santa Isabel, unes boles de vidre i unes garlandes que guardaven per a l'arbre de Nadal, i procurava arreglar-ho tot amb harmonia. Treia i posava les coses, s'allunyava per veure l'efecte que produïen i no es cansava de fer canvis fins que quedava content del resultat. Va enviar un noi que l'ajudava a comprar flors i ciris i mentrestant preparà uns canelobres, amb un remarcable enginy.

Cap a migdia, es presentà el seu compare Xon, que ja sabia la notícia i el qual, en veure els preparatius, el desenganyà amb unes quantes paraules:

— Donya Xabela no us la deixaran vetllar aquí. Com que ha mort d'accident, el més probable és que passi directament de l'hospital al cementiri.

L'Apol·linar va quedar desolat i no es resignava. Deia que sempre, tots els morts de la família havien estat vetllats a casa, i que no podia ésser que precisament la seva mare quedés al marge d'aquest costum.

El compare Xon respongué que ell tenia determinades influències i que possiblement amb cinquanta pesos ho podria arreglar tot. El fuster va treure uns bitllets d'una caps de tabac que guardava en un armari, va comptar-los i digué:

— Falten cinc pesos. Posa'ls-hi tu i després ja ho arreglarem.

Tot just acabava de sortir el compare que va arribar l'aprenent amb els ciris i les flors. L'Apol·linar, després de col·locar els ciris en els canelobres i d'arreglar els nous

elements, posà unes quantes eines en una bossa de roba i manà a l'aprenent que anés al Mont de Pietat a pignorar-les. La Marga advertí que haurien de comprar alguna beguda i menjar per als amics i parents que assistirien a la vetlla i llavors l'home va treure el motor elèctric d'una petita màquina del taller i va donar-lo al noi, perquè l'ajuntés al destí de les eines. Li allargà, a més, el seu rellotge de polsera i el xicot digué que amb tot allò no el deixarien pujar a l'òmnibus o bé que, en tot cas, no sabia com portar-ho. La Marga demanà cinc pesos a una veïna comare seva i va donar-los a l'aprenent perquè agafés un taxi.

La gent acudia atreta pel fet divers. Si donya Xabela hagués desaparegut de mort natural, pocs haurien passat de la més formulària cortesia. Però aleshores tothom volia saber què havia passat, si la culpa era del xofer o de la dona, si pensaven demanar indemnització a la companyia de transports i si la senyora havia deixat d'existir al carrer mateix o a l'hospital. La Marga contestava pacientment totes les preguntes i anava repetint les mateixes respostes, afegint aquí o allà petits detalls per a fomentar la llegenda de barri. Ella, que portava de sempre una vida de relació insignificant, anava descobrint el gust de sentir-se objecte d'una atenció tan generalitzada.

A mitja tarda, arribà el compare Xon amb dos macips que duïen una caixa de fusta amb donya Xabela a dins. L'Apol·linar, que no sortia d'un mutisme sorrut, acumulant incansablement en el cadafal totes les coses de colors o simplement que brillessin posades al seu abast, rebé el cadàver exterioritzant una pena real i commovedora. Va manar que destapessin el taüt i que fos col·locat convenientment damunt del túmul. Ja en possessió de tots els elements encaminats a aconseguir el seu propòsit final, el fuster va treure alguns ornaments i n'afegí d'altres — més aviat tendia a això darrer — i tota la necrofilia pròpia de la raça s'anava expandint pel veïnat a través d'aquell homenatge filial. La gent compareixia amb un posat transcendent, gairebé caminant de puntetes, i tothom ajudava. Algú va encendre els ciris i d'altres portaven

més flors, o estampes o petites llànties de cera que col·locaven amb respecte al voltant del monument bastit per l'Apol·linar.

Donya Xabela estava horrible. Tenia el rostre tumefacte, moradenc, i una expressió repulsiva. Una senyora amiga va acostar-s'hi, la contemplà durant una bona estona i després, en una exaltació de la polidesa, va dir:

— Està molt bé. Molt bé que està... No sembla morta.

La Marga, abaixant els ulls com si fos objecte d'un elogi immerescut, respongué: "Favor que vostè ens fa, senyora", i tot seguit va tapar-se la cara amb el xal, humilment.

Va arribar el noi, portant els diners obtinguts en el Mont de Pietat. Aleshores compraren vi de fruites, pulque, unes ampolles de tequila i alguns comestibles, amb tot el qual la nora preparà el que calia per a la deguda atenció dels participants al condol. Després, va rebre dues dones velles que s'oferien, segons el costum, a plorar durant la vetlla. Demanaven deu pesos i els aliments, però ho arreglaren per menys i començaren a plorar. L'Apol·linar, súbitament exasperat pels planys, els digué que si no ploraven baix les mataria, i el compare Xon se l'emportà a una peça contigua i li féu les reflexions adequades: la vida i la mort, sempre juntes, i la resignació com a única defensa per a enfrontar-se a totes dues.

— Es que és terrible veure aquella santa allí estirada, quieta, i jo sense poder fer-hi res — digué l'Apol·linar.

Feia estona que repetia la paraula "santa" aplicant-la a la seva mare i ell mateix anava caient sota la suggestió d'aquest qualificatiu. I havia acabat per estendre-la als altres i al voltant del cadafal ja es parlava amb veneració de la santa de donya Xabela. S'elogiava el seu esperit de sacrifici, la tenacitat que havia tingut mantenint-se sempre soltera, per a dedicar tota la cura als seus fills, que de grans no havien correspost com ella es mereixia.

Per no haver-hi prous cadires, la gent a peu dret omplia el dormitori, el taller, la cuina i ja hi havia un petit grup davant la porta de la casa. Moltes de les persones eren

inicial. Un veí va començar a cantar una cançó trista, que podia semblar convenient perquè parlava de dues morts sentides i del retorn a la terra de les despulles mortals. No obstant, la tonada va desvetllar a algú el record d'una altra cançó, que exaltava la gesta d'un genet que, sense descavalcar, havia passat el portal d'una església per a raptar una dona casada. Començà, doncs, a cantar-la, i unes quantes veus l'acompanyaren. L'Apol·linar seguia el compàs amb el peu dret, i en intentar fer-ho amb els braços, vessà la seva copa i el compare Xon li tornà a omplir.

La Marga experimentava el fenomen del naixement d'un amor universal. Contemplava els rostres dels visitants i sentia que els estimava molt a tots i que difícilment podria viure sense tenir-los a prop. Vaiverejant, els seus ulls toparen amb el cos inert de donya Xabela, i sofrí la batzegada d'una nova tendresa. Si sempre hagués estat com ara, quieta i callada, com s'hauria estimat donya Xabela! Des de les seves plantes, se li enfilà pel cos un bombolleig indefinible i se li humitejaren els ulls. Dominada per un impuls, s'agenollà al peu del cadafal i va abraçar-s'hi, d'una manera tan impetuosa que ocasionà el desprendiment d'un enfilall de boles de vidre, que caigueren a terra i es trencaren.

L'Apol·linar va alçar-se d'una revolada i estirà la seva dona pels cabells. Havia passat de la seva vaporosa felicitat interior — amb la pena per la mort de la seva mare com un paisatge entranyable perdut entre la boira — a una indignació sense mesures. Va apartar la Marga amb una puntada de peu i s'afanyà tot seguit, amb l'amorosa sollicitud d'abans, a arreglar el túmul. Tragué unes llànties de la capçalera i va posar-les a un costat. Però ja no tenia la lucidesa del principi i la seva inspiració no l'ajudava. En comprovar la pobresa dels resultats obtinguts, es va asseure novament i començà a sanglotar, tapant-se la cara amb les mans.

Les hores de la nit transcorregueren amb alternatives d'exaltació i decaïment. En dues ocasions, l'Apol·linar volgué pegar a la seva esposa, però acabaren abraçant-se, mentre ella murmurava:

— La teva pobra mare, tan santa, tan santa!...

La llum del nou dia va entrar per una escaleta, avançà poc a poc i va enfilarse pel cadafal, omplint-lo de titil·lars. El compare Xon s'havia adormit i un veí va despertar-lo, perquè amb els seus roncs disminuïa la seriositat desitjada.

La Marga recomençà la distribució de begudes i menjars, coincidint amb un general deixondiment, i tornà a sentir la seva importància de mestressa. Alguns dels assistents a la vetlla es trobaven malament, i ella va donar-los remeis casolans i tenia per a tot-hom paraules plenes d'aptitud social.

Quan, a punta de matí, es presentà el personal de la funerària amb una camioneta negra que ostentava palmes de fusta tallada als costats, la Marga els pregà que s'esperessin una mica. Però aquella gent, és clar, no estava d'humor. Coneixia la jeia canviant de centenars de vetlladors, després de nits enervants, i anava per feina. La dona demanà a l'Apol·linar que procurés un ajornament del tràmit i el fuster — a qui la claror diürna havia donat un nou estil de transcendència — va posar-se a discutir amb els empleats, els quals al·legaven que havia prescrit el termini fixat i que tenien l'obligació d'emportar-se el cadàver.

Amb l'entossudiment comú a indis i mestissos, encetaren una tediosa baralla verbal. Per fi, en veure's inferior en raons, l'Apol·linar empenyé amb les mans un dels seus oponents i s'estengué de seguida una lluita a empentes, breu perquè el fuster va rebre el reforç dels seus amics i veïns per a expulsar els homes que ell mateix havia contractat. Els van treure al carrer i tancaren la porta, assegurant-la per dins amb tota mena d'artificis.

Va quedar-los una moral bel·licosa i estaven visiblement excitats. Convingueren a retenir el cadàver al preu que fos, i s'afanyaren en preparatius de defensa. Però els altres no estaven tampoc disposats a cedir. Els movia una qüestió d'amor propi: mai no havia deixat d'efectuar-se un enterrament confiat a la seva competència i, a més, algú esmentà de passada la llei com a aliada d'ells i això els donava un gran suport. Per

altra banda, amb el seu cop d'ull de coneixedors, s'adonaren que donya Xabela no estava per dilacions sentimentals i que pel bé de la salut pública convenia enterrar-la de seguida.

Van avisar per telèfon la delegació de policia més pròxima i al cap de poca estona es presentà un *jeep* amb uns quants uniformats. L'Apol·linar contestà al sergent que el comminava a rendir-se que, a les bones, no entrarien mai. Sentia com si aquell moment constituís la motivació de tota la seva vida i un llevat d'heroisme l'enfortia.

Una de les dones començà a plorar i van tancar-la a la cuina. El compare Xon parlava d'experiències semblants viscudes durant la revolució i va fer dos o tres intents per a prendre el comanament. Però l'Apol·linar no deixà que ningú passés per damunt de la seva autoritat, derivada del fet de ser el fill de la difunta i el constructor del cadafal.

La Marga era l'ànima d'aquell intent desesperat. Ho veia tot i acudia a tot arreu on feia falta. Quan sentí que, des de fora, colpejaven la porta rudement, amb algun objecte pesat, va adonar-se que la fusta vella no aguantaria gaire estona. Llavors, s'abraçà al seu marit i, cridant, li digué:

— No deixis que te la robin la teva mare, Apol·linar! De mare només n'hi ha una... Abans que te la prenguin, crema-la!

Crema-la! Tots compregueren la grandesa d'aquesta iniciativa, i quan l'Apol·linar començà a acumular encenalls al peu del cadafal, tothom ajudà. De sota un banc de treball, el fuster va treure una llauna de petroli i va ruixar el monument funerari. Després, tingué un gest de llegenda: amb una caps de llumins a les mans, es dirigí als de fora i els digué:

— Si intenteu entrar, calaré foc a tot!

Per un moment, els cops a la porta van cessar. Però després repreneueren amb més força. Llavors, l'Apol·linar encengué un llumí i va llençar-lo damunt dels encenalls. Una gran flama s'alçà al voltant de donya Xabela i el foc va estendre's amb rapidesa. Cremà la fusta, la roba, els ornaments del cadafal i avançà per tota cosa combustible, amb una avidesa d'insecte.

Si des de l'altura on devia trobar-se, donya Xabela hagués pogut veure la seva festa funeral, contemplant tot el barri agitat, l'exàmen de petites figures movent-se amb esverament, i sentir les sirenes dels bombers i la bonior de centenars de veus, no hauria pogut evitar un reprovable sentiment de vanitat. Hauria vist l'anunci del foc, pels braços de fum que sortien per portes i finestres, i el foc mateix apareixent de sobte al carrer i apoderant-se d'una parada de fruites. I el seu fill Apol·linar, conduït per dos membres de la Creu Roja, espernegant i resistint-se a desgrat de tenir els cabells encesos. I la seva nora Marga, amb la roba plena de flames, corrent i cridant fins que algú la cobria amb una manta. I a tots els amics, parents i veïns que li havien fet una tan amable companyia, contorsionats per aquella desgràcia.

Però el que cridaria d'una manera especial l'atenció de donya Xabela, seria el contemplar-se ella mateixa en el centre de la pira, amb un posat serè i absent fins que el foc, estirant-li els múscles del rostre, l'obligaria primer a somriure, després a fer una ganyota grotesca i finalment a adoptar el gest de reconvençió que feia sempre que els seus fills la contrariaven, per la violència dels seus jocs infantils o bé, ja de grans, per llur difícil manera de viure.

desconegudes: atretes per les exèquies s'hi havien incorporat bonament i menjaven i tenien un vas a les mans i el posat compungit de tothom. Alguns, amb una superior capacitat d'adaptació, feien elogis de donya Xabela.

La Marga anava de l'un a l'altre, omplint vasos, servint menjucs i dirigint tot el tragi de la vetlla. Se sentia feliç, important, no envejava ningú. Sempre havia desitjat tenir gent a casa, en el curs d'una festa o del que fos que li permetés una certa il·lusió de societat, i aleshores ho aconseguia per primera vegada, després de somniar-ho tant. En una ocasió, es va sorprendre perquè, tot passant amb una safata a les mans, va remerciar amb la mirada a donya Xabela, pel fet d'haver-se mort i de donar-li el gust de fer els honors de casa seva com a mestressa.

A mesura que bevien, els visitants anaven alçant la veu. Un d'ells, un home tímid a qui ningú del veïnat no coneixia i que es trobava allí per atzar, portava una guitarra i tota la seva preocupació semblava ésser no tocar les cordes, que cap persona no s'hi acostés per a evitar que els sons poguessin trencar el recolliment de l'acte al qual assistia. La primera copa de tequila que es va prendre li envermellí els ulls. En prengué una o dues més i seguí anant d'una banda a l'altra, conservant el seu sentiment de solitud. Li donaven empentes involuntàries i ell seguia protegint la guitarra, mostrant un invencible apocament. Sense proposar-s'ho, es va trobar al costat de la caixa i es quedà contemplant el cadàver, amb una fixesa impressionant. De sobte, va alçar la guitarra amb les dues mans, llençà un crit de "Maleïda vella!" i descarregà l'instrument amb totes les seves forces damunt la difunta. La guitarra quedà desfeta i, amb l'aire desplaçat en prendre impuls, va apagar-se un dels ciris. El mocador lluent que duia de toca donya Xabela, per a tapar una incisió que li havien fet a l'hospital, caigué de gairell i en un instant l'ordre pacientment aconseguit, el to solemne i funerari pel qual tant s'havia escarrassat l'Apol·linar, prengué l'aire d'una festa incivil. Algú va abraonar-se damunt de l'home tímid i anava a generalitzar-se la baralla quan la

Marga agafà el desconegut pel cinyell i va arrossegar-lo fins el carrer.

L'Apol·linar no s'havia adonat de res i explicava al compare Xon que, si hagués tingut guix, hauria fet un pis més al cadafal. Repetia tretzenerament les virtuts de la morta i deia que quan les preocupacions l'empenyien a beure massa, la santa dona es tancava a la seva cambra i procurava fer, només, l'enrenou indispensable.

A entrada de fosc disminuï el parloteig i els menys aficionats a les vetllades funerals començaven a retirar-se. La Marga es volia retenir, explicant que aviat es presentarien els empleats de l'agència d'inhumacions, als quals es referia, veladament, com si constituïssin una atracció digna de veure's. Una bona part dels visitants, però, desfilà per darrera vegada davant del fèretre i alguns digueren encara una galanteria final a donya Xabela.

Poc després es presentà un enviat de la funerària. La Marga s'havia imaginat que hi anirien, almenys, dues persones, i tingué una certa decepció. L'home, amb un posat de silenciosa eficiència, va donar dues o tres voltes a l'entorn del cadafal i preguntà qui l'havia construït.

— Jo — contestà l'Apol·linar amb orgull —. Sóc mestre fuster.

L'empleat volgué saber si estaria disposat a fer cadafals per encàrrec i quan en cobraria, però ell li contestà que l'impuls creador havia de sortir del cor i que coses com aquella no tenien preu. De totes maneres, va guardar curiosament la tarja que li allargà l'inhumador, per si algun dia es repensava, i tot seguit es dedicaren a arreglar els detalls de l'enterrament. Van quedar que l'endemà, de bon matí, l'agència passaria a recollir el cadàver.

Va iniciar-se, amb les hores de la nit, una nova manera de captenir-se. La gent seguia aguantant les copes i mastegava i engolia sense cansar-se. Vivien el moment en el qual el seny encara intentava moderar els efectes de l'alcohol, però ja sense entusiasme, donant al posat de cadascú una afectada gravetat. Innombrables petits reductes de l'enteniment estaven a punt de rendir-se i els signes reveladors perdien la timidesa